

# Kolektif Hafızanın Yeniden Canlandırılması: Savaş ve Çatışmalara Bağlı Gelişen Zorunlu Toplu Göçler ve Kültür Mirası İlişkisi

Saadet Gündoğdu

S oğuk Savaş sonrası dönemde değişen parametrelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni nesil savaşlar ve çatışmalar 2000'li yıllara gelindiğinde düşük yoğunluklu savaşlar olarak artış göstermeye başlamış, farklı nitelikler kazanmıştır. Genel anlamda savaş ve çatışmalar kültür mirasına büyük zararlar vermektedir. Savaş ve çatışma kaynaklı gelişen göç; çatışma ve göçün somut ve somut olmayan kültür mirası üzerindeki etkisi ve göç nedeniyle kültürel birikimde oluşan hafıza kaybı gibi yeni riskleri ve bozulma kaynaklarını doğurmaktadır. Oysa göç olgusuna kültür mirası açısından bakıldığında, göç eden sadece insanlar değil aynı zamanda onların kültürel mirasına dayalı olarak oluşan ve gelişen “kolektif hafıza”dır.

Tarihi mekânlar kültür-mekân-kullanıcı ilişkisinin yanı sıra orada gerçekleşen gündelik hayatın, eylemlerin ve geleneklerin bir bütün oluşturduğunu ve mirasın o mekânla ilişkilendirildiğini bize gösterir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK-UNHCR) “Global Trends” Zorla Yerinden Edilme adlı 2022 yıl sonu raporunda çatışma, şiddet, insan hakları ihlallerine bağlı olarak yaklaşık 108,4 milyon insanın yer değiştirmek zorunda kaldığı aktarılmaktadır (UNHCR, 2022). BMMYK’nın 2019’daki raporunda aynı sebeplerden ötürü yer değiştirmek zorunda kalan insan sayısı yaklaşık 80 milyon, 2016’da ise 65,6 milyon olarak kaydedilmiştir. Savaş ve çatışmalar sebebiyle gerçekleşen yer değiştirmedeki bu artış, uzmanları hem terk edilmiş mekânlarda hem de varış noktalarında kültür mirasına yönelik riskler konusunda öneriler üretmeye ve de insan, mekân ve kültür mirasını birlikte düşünmeye/analiz etmeye yönlendirmektedir. Bu durumda mevcut ve gelişebilecek riskler nasıl belirlenmeli, bu riskler ve tehditler karşısında hazırlıklarımız neler olmalıdır? Bu çalışmanın amacı savaş ve çatışmalara bağlı gelişen göçlerde kültür mirasının korunabilmesi için risklerin tespiti, analizi ve risk yönetim planının önemini vurgulamaktır.

İnsan kaynaklı gelişen savaşlar/çatışmalar, terör eylemleri vb. nedenlerle yaşanan zorunlu toplu göçler, somut ve somut olmayan kültürel mirasın tahrip olma riskini artırmakta; çatışma

süresinin uzaması, göç eden yerel toplulukların anavatanlarına geri dönüşlerini ertelemekte ve dolayısıyla başka riskleri de beraberinde getirmektedir. Toplu göçlerle yerinden edilme durumunda sürdürülebilir geri dönüşlerin önemi; kültür mirasının sosyal ve fiziksel rehabilitasyonda itici bir güç olarak rolü, harekete geçerken dikkatle göz önünde bulundurulmalıdır. Uzun vadede sürdürülebilir kalkınmanın savaş/çatışma yaşanan ülkenin kaynakları, yerel yapı üretim bilgisi, özgün kullanıcı katılımı ile mümkün olması, özgün kullanıcıların eve dönüşünün gerekliliğini kanıtlamaktadır.

## Zorunlu Yer Değiştirmeye Sebep Olan Savaş ve Çatışma Süreçlerinde Kültürel Mirasın Korunmasına Teşvik Eden Uluslararası Antlaşmalar/Bildiriler

20’nci yüzyılın son çeyreğinden günümüze değin zorunlu göç üzerine farklı parametreler dikkate alınarak yapılan çalışmalar, göçmen toplulukların kolektif hafızasının bir bileşeni olarak göç ve kültür mirası arasındaki ilişkinin, göçmen sayısı arttıkça daha büyük bir endişe konusu haline geldiğini göstermektedir. Birçok ülke tarafından onaylanmış olan antlaşmalara bakıldığında, kitlesel göç ve kültürel miras arasındaki ilişki net olarak tanımlanmamıştır. Ancak afet, yerel topluluklar, sürdürülebilir kalkınma, risk yönetimi ve kültür mirası arasındaki ilişkiler ve mirasın korunmasındaki etkileri 21’inci yüzyılda uzman kuruluşların yaptığı antlaşmaların ana konusu haline gelmiştir.

UNESCO, 2 Kasım 2001 tarihli Kültürel Çeşitlilik, Çatışma ve Çoğulculuk (*Cultural Diversity, Conflict and Pluralism*) (UNESCO, 2000) başlıklı Dünya Kültür Raporu’nun tavsiyelerini takiben 2002’de, Kültürel Çeşitlilik Evrensel Deklarasyonu’nu (*Universal Declaration on Cultural Diversity*) (UNESCO, 2002) yayımlamıştır. Deklarasyonda, “Kültürel çeşitliğin kendisi insanlığın ortak mirasının bir parçasıdır” ifadesi yer almaktadır (UNESCO, 2002).

UNESCO 2005’te, “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Sözleşme” (*Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*)

ons) (UNESCO, 2005) yayınlamıştır. Sözleşme, deklarasyonun ilkelerini uygulamaya koyarak, üye tarafların sözleşme hak ve yükümlülüklerini belirlemektedir. Hedefleri, diğerlerinin yanı sıra “d- halklar arasında köprüler kurma ruhuyla kültürel etkileşimi geliştirmek için kültürlerarasılığı teşvik etmek” ve “e- kültürel ifadelerin çeşitliliğine saygıyı teşvik etmek ve yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde değeri hakkında farkındalık yaratmak” (UNESCO, 2005) olmuştur.

Çokkültürlülükte “miras”ın anlamı net değilse de anlam içinde çoğulluk duygusu yaygındır. Buradaki iki temel amaç, mirası tarihselleştirmek ve onun hukukla olan ilişkisini çözmektir (Gnecco, 2015). Miras, zamanın geçtiğine tanıklık etmek için oradadır, ancak sürekli bir tarihsel bağlantı taşımaktadır. Son 30 yıldan bu yana çokkültürlülük, özellikle de geleneksel olarak “**kültürel çeşitlilik**” olarak adlandırılan ve farklı seçim bölgelerinin bir arada yaşamasına dayanan toplumun örgütlenmesi konusunda derin değişiklikler yaratmıştır (Gnecco, 2015).

2005 yılında Avrupa Konseyi’nin “Kültür Mirasının Toplum için Değeri Konulu Çerçevesi” olan Faro Sözleşmesi’nin 12’nci maddesi, tarafların “kültürel mirasın tanımlanması, incelenmesi, yorumlanması, korunması, muhafaza edilmesi ve sunulması süreçleri”ne herkesin katılım göstermesinin teşvik edilmesini (Avrupa Konseyi, 2005) ortaya koymakta ve katılımcı bir politikayı desteklemektedir. Burada amaç, aslında şimdiye kadar çoğunlukla üzerinde durulmayan halk ile uzmanların bir arada çalışmasını sağlamaktır. Katılımcılık bağlamında savaş ve çatışmalar sebebiyle yerinden edilmiş olanlar ile çatışma sonrası geriye dönecek olanların her iki tarafta da çözümün paydaşları olarak görülmesi gerekmektedir. Hem vatanlarına geri döndüklerinde rehabilitasyon/onarım süreçlerinde/planlamalarda yer almaları hem de göç ile vardıkları yerde kültürün göçü minvalinde fikirsel katılımları ve çalışmalara/uygulamalara katılımlarının sağlanması gerekmektedir.

Faro Sözleşmesi, bunların yanında deneyimlerin somut ve somut olmayan kültürel değerlere katkı yapmasını sağladığını da aktarmaktadır. Böylece fiziksel bir değer sahip olduğu tüm değerleri ve süreçleri dikkate alarak daha dinamik ve yaşayan ortak bir kültürel miras anlayışı benimsenmiş olur (Fairclough, 2012).

**Hyogo Eylem Çerçevesi 2005-2015:** Ulusların ve Toplulukların Afetlere Karşı Direncinin Artırılması (HFA); Paris Deklarasyonu, Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Miras 2011; Yerel Top-

lulukların Sürdürülebilir Kalkınmadaki Rolü Yönetmeliği 2012 ve Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (SFDRR) 2015, kültür ve mirasın kentlerin toparlanması için olumlu itici güçler olabileceğinin altını çizmiş ve bu ikisinin insani kalkınmada oynadığı ana rolün teşvik edilmesi için zemin hazırlanması gerektiğini belirtmiştir.

BM’nin 2015’te oluşturduğu Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde çizilen, çizilen çerçevede 11’inci madde “Sürdürülebilir kentler ve sürdürülebilir topluluklar” başlığıdır (UN, 2015). Bu maddede tanımlanan kavramla sadece kentlerin yani somut/fiziksel kültürel miras değerlerinin varlığının toplulukları da var eden bir değer olduğu değil, bunun yanında “sürdürülebilir topluluklar” kavramıyla da toplulukların sahip oldukları somut olmayan kültürel miras değerlerinin sürdürülebilirliği vurgulanmaktadır. Bu sebeple, konu bağlamında göç eden toplulukları ele aldığımızda yukarıda da bahsedildiği gibi göç konusunun güvenlik, eğitim ve sağlık konuları dışında da düşünülmesinin artık ön plana alınması gerektirir. Göçmenlerin hem ülkemizin vatandaşları için hem de kendi öz benlikleri, özgüvenleri, değer yargıları, sahip olduklarının değerli olduklarını bilmeleri için tarihi, kültürel, dini vb. değerleri konusunda daha fazla araştırma yapılarak uzman çalışma ekipleri ile bu değerler hatırlatılmalıdır. Uyum çalışmaları ve yerel uyum politikaları gibi kavramlar ile tanımlanan birlikte yaşam kriterleri ya da çalışmaları planlanırken “ülkemizde ve dünyada kültürel mirasın korunması için uluslararası ilkesel kararlar” alınmalıdır.

BM Genel Kurul’u tarafından 25 Eylül 2015’te alınan karara göre, “70.1 Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi’nde” (*Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development*) yer alan Yeni Gündem başlığı altında 29’uncu maddede mülteci, göçmen, sığınmacı vb. hakları üzerine de notlar düşülmüştür (Gündoğdu, 2019). Madde 29: “... Mültecilerin ve yerinden olmuş kişilerin göç statülerine bakılmaksızın insan haklarına tam saygı ile göçmenlerin insancıl muamele edilmesini içeren güvenli ve düzenli göç sağlamak için uluslararası işbirliği yapılmalıdır. Bu tür işbirliği, özellikle gelişmekte olan ülkelerde mültecilere ev sahipliği yapan toplulukların dayanıklılığını güçlendirmelidir. Göçmenlerin kendi ülkelerinin vatandaşlığına geri dönme hakkının altı çizilerek ve devletlerin, geri gelen vatandaşlarının usulüne uygun olarak alınmasını sağlamalıdır” (UN, 2015).

UNESCO'nun Ekim 2017 tarihli 39/C sayılı "Silahlı Çatışma Durumunda UNESCO'nun Kültürün Korunması ve Kültürel Çoğulculuğun Teşvik Edilmesi Eyleminin Güçlendirilmesi Stratejisi", silahlı çatışmalar sırasında kültürel korumanın hızlı toparlanmayı güçlendirmek için tasarlanacağı konusunda küresel farkındalık yaratma konusunu ele almakta ve "Kalıcı Barışın Anahtarı" başlığı altında çözümü vurgulamaktadır. Bu noktada, zorunlu toplu göçler sebebiyle varlığı tehdit altında olan somut ve somut olmayan kültür mirasının korunması konusunda imzalanan antlaşmalar ve yayımlanan tavsiye kararlarından bir adım ileriye gidilerek acil eylemlere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

ICOMOS, ICA, IFLA ve ICOM tarafından hazırlanarak 20 Kasım 2020'de deklare edilen Dağlık Karabağ Bildirisi, Dağlık Karabağ'da 10 Kasım'da yürürlüğe giren tam ateşkes antlaşmasının uygulanmasında yer alan tüm taraflara, özellikle kontrolün bir taraftan diğerine geçtiği bölgelerde (Ağdam bölgesi, Kelbecer bölgesi ve Laçın bölgesi), tüm kültürel mirasa tam saygı gösterilmesini ve mirasın korunmasını proaktif olarak sağlamaları çağrısında bulunmuştur. Bu saygı ve koruma, tüm bu kültürel mirasın korunması, yorumlanması ve sunulmasını da kapsamalıdır. Dört örgütün de kurucu üyesi olduğu Mavi Kalkan tarafından 7 Ekim 2020 tarihinde daha önce yayınlanan bildiriye atıfla, ilgili taraflara, silahlı çatışma durumunda kültürel mirası koruyan uluslararası hukuk hükümleri, özellikle de 1954 Lahey Sözleşmesi ve iki protokolü kapsamındaki yükümlülükleri bu bildiride bir kez daha hatırlatılmaktadır. ICOMOS, ICA, IFLA ve ICOM, çatışma sırasında kültürel varlıkların zarar gördüğüne dair raporlardan duydukları endişeyi bir kez daha ifade eder. Ateşkes ve barışı koruma operasyonlarının uygulanması sırasında kültürel ve dini mirasın durumunu yakından takip etmeye devam edeceklerdir. Karşılıklı saygı ve Dağlık Karabağ bölgesinin zengin kültürel mirasını oluşturan tüm katmanlar tanındığı zaman kalıcı bir barış gerçekleşebilecektir (ICOMOS, ICA vd. 2020).

ICOMOS Genel Kurulu, en son düzenlenen 2023 Sidney toplantısında, 2024-2026 yıllarını kapsayan üç yıllık süreci, bilimsel çalışmalar bağlamında "Afet ve Çatışmalara Dirençli Miras-Hazırlık, Müdahale ve İyileştirme" teması olarak belirlemiştir. Burada nasıl kapasite geliştirileceğine yönelik yol haritasının belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu minvalde 2024'ün ICOMOS teması da "Venedik Tüzüğü Merceğinden Afet-

ler ve Çatışmalar" (*Disasters and Conflicts Through the Lens of the Venice Charter*) olarak seçilmiş ve konu, çeşitli etkinlikler ve programlar etrafında tartışmaya açılmıştır. Bu yıl 60'ıncı yılını dolduracak olan Venedik Tüzüğü, dünya üzerinde kültürel değerleri korumanın temel taşı kabul edilmekte ve bir kültürel mirasın kaderinin hiçbir zaman bir kişinin kararına bırakılmaması, uygulamaya başlanılmadan önce mutlaka kavramsal çerçeve oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır (ICOMOS, 1965). Bu vesileyle tüzüğün de günümüz koşullarında yeniden irdelenmesi ve tartışılması hedeflenmektedir.

### **20'nci Yüzyıl Dönümünden Günümüzde Yaşanan Savaş ve Çatışmalar Sebebiyle Gelişen Zorunlu Toplu Göçler ve Kültür Mirası Üzerindeki Etkisi**

Kültür mirası tüm insanlığın ortak malıdır. Tarihe yön veren arkeolojik kazı ve araştırmalar, kültürel ve doğal miras varlıkları günümüzde yaşanan afetler ve afetlere bağlı gelişen olaylar sebebiyle tehlike altındadır. Özellikle savaş ve çatışmalar sebebiyle gelişen ve gerçekleşen göçlerle hem de savaş ve çatışmaların verdiği zararlarla somut, somut olmayan kültürel miras ve doğal miras zarar görmektedir. Miras değerleri nasıl ki ortak malımız ise onları korumak da ortak sorunumuzdur. Bu değerleri korurken sınır ve ulus gözetmememiz gerekmektedir. Pek tabii ki ülkelerin taraf olduğu antlaşmalar ve bu antlaşmaların yükümlülükleri bulunmaktadır ve bunlar kültürel değerlerin korunması konusunda yol göstermektedir.

Naguib (2015), mirasın geçmiş ve gelecek arasında köprü kurmak için şimdiki zamanda şekillendiğini öne sürmektedir. Kültürel hafıza zaman içinde donmaz, yeni deneyimler ve değişen bağlamlarla inşa edilir, devamlı olarak yeniden ziyaret edilerek zenginleştirilir. Bu aynı zamanda mirasın sürekli bir şekillenme ve yeniden şekillenme sürecinde olduğu anlamına gelir (Naguib, 2015).

Toplu olarak yapılan göçler somut olmayan kültürel mirasın nesilden nesile aktarılmasını kesintiye uğratmaktadır (Labadi ve Logan, 2015). Yüzyıllardır aynı topraklarda kültürlerinin şekil aldığı ve korunduğu, günlük hayatlarını bu değerler çerçevesinde sürdüren topluluklar kültürel değerlerini bırakıp zorunlu olarak toplu göç etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu durum hem geldikleri yerin özgün kullanıcısının değişimine hem kolektif hafızanın (mekân eylem ilişkisinden doğan) göçüne/kopmasına sebep olmaktadır.

Kültürel bellek aynı anda hem bir ana kaynak hem de bir miras üreticisidir. İnsanların sadece mülkiyetin tekdüze alanının peyzajına değil, çeşitli birey ve topluluklar tarafından paylaşılan ortak bir peyzaja sahip olma hakkı vardır. Topluluklar da birbirlerine ortak toplumsal tarihlerinin sağladığı kültürel değerler ve geleneklerle bağlıdır.

Uluslar, toplumların geçmişteki inançlarını ve bunların altında yatan güç ve otorite yapılarını köklendirmek için ortak kültürel inançlara sahip olmaları gerektiği fikrini miras ile birleştirir (Harrison, 2010).

Fransız tarihçi François Hartog (2003), neredeyse her şeyin dünya çapında ortak bir mirasın parçası haline geliş anlamındaki “le tout-patrimoine” kavramına vurgu yapmaktadır. Bu kavram, artık başkalarının somut, somut olmayan ve doğal mirasının bizim bir parçamız haline geldiği ve çoklu, çok değerli, merkezi olmayan, küreselleşmiş mirasın mantığı içinde faaliyet gösterdiğimiz anlamına gelmektedir (Naguib, 2015). En kayda değer olanı, miras söyleminin küreselleşmesidir (Zhu 2017). Çok-kültürlülük de küreselleşme ile bütünsel olarak bağlantılıdır (Appadurai, 1996).

Savaş/çatışmalar ve çatışmalara bağlı gelişen göçler kültür-mekân-kullanıcı ilişkisini koparmaktadır. Gündoğdu ve Ünal (2020a) bu durumu “Toplu göçlerde; göç eden insanlarla birlikte topluluk olmanın en önemli parçalarından biri olan geleneksel törenler, ritüeller, mekâna bağlı geleneksel üretimler, mekânla ilişkili olan kültürel değerler ve bunların sürdürülmesini sağlayan insanların göçü ve farklı konumlara dağılması nedeniyle hem süreklilik olgusu kesintiye uğramakta hem de göç edilen çevrenin uzun süre fonksiyonsuz kalması nedeniyle hasar ve yok olma riski artmaktadır” ifadesiyle aktarmaktadır. İnsanlar içgüdüsel olarak geleneklerini ve gündelik yaşamlarının rutinini koruma eğilimindedir (Gündoğdu ve Ünal, 2020a). Risk yönetimi çalışmalarında göç edenlerin katılımcı olarak hazırlık aşamasındayken çalışmalara dahil edilmesinin sağlanması gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesinde somut olmayan kültür mirasının korunması, itici gücü oluşturmaktadır.

Soğuk savaş sonrası Bosna-Hersek, Kosova ve Lübnan’da yaşananlara göç, geri dönüş ve kültür mirasının korunması özelinde bakıldığında bu örnek alanların ortak noktası, çatışmalarda zarar gören veya yıkılan tarihi yapıların ve yerleşimlerin rehabilitasyonunda toplumun güçlü katılımı ve yeniden inşası için güçlü bir ortak arzuya sahip

olmalarıdır. Seçilen bölgelerin en belirgin ortak noktası, birçok etnik grubun yüzyıllardır bir arada yaşaması ve bu sayede oldukça zengin bir kültür mirasını oluşturmuş olmalarıdır.

Mart 2011’de Suriye’de başlayan çatışma ortamı, Şubat 2022’de başlayan Rusya-Ukrayna savaşı, Ekim 2023’te başlayan ve giderek alevlenen İsrail-Filistin savaşı ve bunun gibi 20’nci yüzyılda artan savaşlar ve savaşlara bağlı gelişen göçler ve kaybedilen kültür mirası değerlerine bakıldığında karşımıza birçok etnik grubun bir arada yaşadığı zengin miras değerlerine sahip bölgeler çıkmaktadır. Olaylar konu üzerine ivedikle çözümler üretilmesi gerektiğini göstermektedir.

### Tartışma ve Sonuç

Uluslararası zorunlu toplu göç konusunun ülkelerarası/sınırlar arası bir konu olması, bu sebeple birçok resmi/siyasi ayağı bulunması bizlerin belirli antlaşmalara uymamızı gerekli kılmasının yanı sıra oluşan ve oluşabilecek yeni riskler üzerine çalışmaların gerçekleştirilmesi zaruridir. Ayrıca bu durum hem çıkılan ülke hem de varılan ülke için oluşturacağı tehlikeler ve riskler konusunda çalışmalar/antlaşmalar yapmamızı gerektirir.

Birleşmiş Milletler’in göç ve afet üzerine yaptığı araştırmalar sonucu oluşturdukları verilerin harita ve çizelgeleri, önümüzdeki süreçte çevresel sorunların da dünya üzerinde çok daha fazla toplu göçe sebep olacağını anlatmaktadır. Özellikle çatışmalarla afetlerin ve çevresel sorunların birbirini tetikleyebilmesi, kavramsal tartışmalar açısından vurgulamaya değerdir. Öngörülebilir sorunlar için risk yönetimi çerçevesinde afet öncesi ve sürecine ağırlık verecek çalışmalar paydaşlarla ve olayı deneyimleyenlerle birlikte çalışarak artırılmalıdır.

World Migration Report (WMR) 2020 ve IOM raporlarına göre, sadece son 20 yılda, göçün ikiye katlandığı ve önümüzdeki 10 yılda üç katına çıkacağı öngörülmektedir (WMR, 2020).

Soğuk savaş sonrası, resmi bağlamda savaşın ülkeler olmaması, devlet dışı aktörlerin çatışma yaratması ya da düşük yoğunluklu savaşların uzun süre devam etmesi toplu olarak göç eden insan sayısındaki artış durumları aslında sivil toplum kuruluşlarının, kamu kuruluşlarının, gönüllülük ilkeleri altında çalışan kurumların daha fazla işin içinde olmasını gerektirmektedir. Bu kurumlar çalışma prensibi olarak çoğunlukla devletlerin üzerinde durduğu güvenlik mevzusunun dışında hareket etmektedirler. Bunun yanı sıra artan savaş/çatışmalar ve bunlara bağlı gelişen

göçlerin kültür mirasının üzerindeki etkilerinin azaltılması için koruma uzmanlarının artık farklı tarzda önlemler alması gerektiği görülmektedir. En son Gazze'deki süreçte görüldüğü üzere savaş sırasında kültür mirasının ve kullanıcısının korunabilmesi için uluslararası mevcut antlaşmaların ve yetkinin dışında hem daha farklı şekillerde önlemler alınması hem de uzman kuruluşlara daha fazla yetkinin verilmesi gereklidir. Ancak koruma bağlamında uluslararası bir pencereden üst bir yetkiye ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Mevcutta olan sorunların ve zamanla gelişebilecek risklerin değerlendirilmesinde, çalışılmasında en sağlıklı yöntem, konunun yetki sahibi kurumların konusunda uzman akademisyenlerle birlikte çözümler geliştirilmesi olacaktır. ■

Saadet Gündoğdu, Dr. Öğretim Üyesi,  
Samsun Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

#### Notlar

Bu makale Nisan 2019'da Yıldız Teknik Üniversitesi Restorasyon Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal danışmanlığında yazılan "21. Yüzyıl Dönümünde İnsan Kaynaklı Afetlerde Toplu Göçler ve Geriye Dönüş Sürecinde Tarihi Çevreye Yönelik Risklerin Yönetimi" adlı doktora tezi temel alınarak güncel antlaşmalar ve olaylar bağlamında değerlendirilerek yazılmıştır.

#### Kaynaklar

- Avrupa Konseyi, 2005. "Faro Konvansiyonu-Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi [The Faro Convention -Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society]", Council of Europe Treaty Series- No. 199. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008374> 6 Erişim Tarihi: 18 Eylül 2020.
- Appadurai, A. 2006. *Fear of Small Numbers: An Essay on the Geography of Anger*. Durham, NC, Duke University Press.
- Fairclough, G. 2012. The Value of Heritage for the Future. *Heritage for Society: Cultural Policy & Management* (KPY) 2011 Yearbook 3. Editör: Ünsal, D. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Global Peace Index 2018, The Institute for Economics & Peace (IEP), <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Global-Peace-Index-2018-2.pdf> Erişim Tarihi: 22 Eylül 2020.
- Gnecco, C. 2015. Heritage in multicultural times. In *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research*, Edited by Emma Waterton, Steve Watson (pp. 263-280). Palgrave Macmillan, London.
- Gündoğdu, S., 2019. 21. Yüzyıl Dönümünde İnsan Kaynaklı Afetlerde Toplu Göçler ve Geriye Dönüş Sürecinde Tarihi Çevreye Yönelik Risklerin Yönetimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Gündoğdu, S. ve Ünal, Z. G., 2020a. Yeniden Bağlanmak: İnsan Kaynaklı Afetlere Bağlı Zorunlu Göçler Sonrası Eve Dönüş Sürecine Kültür Mirasının Katkısı, *Kültür Politikası Yıllık 2019*, Ed.: Nevra Ertürk ve Deniz Ünsal, İletişim Yayınları, İstanbul. <https://www.iletisim.com.tr/dergiler/kultur-politikasi-yillik/5/sayi-2-kultur-politikasi-yillik-2019/10042/yeniden-baglanmak-insan-kaynakli-afetlere-bagli-zorunlu-gocler-sonrasi-eve-donus-surecine-kultur-mirasinin-katkisi/11849>

- Harrison, R. 2010. Multicultural and minority heritage. *Understanding heritage and memory*, Manchester University Press.
- ICOMOS, ICA, IFLA ve ICOM, 2020. Statement on Nagorno Karabakh. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2020/ICOMOS-IFLA-ICA-ICOM\\_StatementNagornoKarabakh\\_20201120.pdf](chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2020/ICOMOS-IFLA-ICA-ICOM_StatementNagornoKarabakh_20201120.pdf)
- ICOMOS. 1965. "Venedik Tüzüğü [International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites- The Venice Charter 1964]". [https://www.icomos.org/charters/venice\\_e.pdf](https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf) Erişim Tarihi: 21 Eylül 2020.
- Labadi, S., Logan, W. 2015. Approaches to Urban Heritage, Development and Sustainability. *Urban Heritage, Development and Sustainability: International Frameworks, National and Local Governance*. Editörler: Labadi, S., Logan, W. Londra ve New York: Routledge
- Naguib, Saphinaz. Amal. 2015. The articulation of cultural memory and heritage in plural societies. *The Formative Past and the Formation of the Future*, p.221-246. The Institute of Comparative Research in Human Culture Series. Oslo, Novus.
- United Nations, 2015. Sustainable Development Knowledge Platform, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015.
- <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> <https://sdgs.un.org/> United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Sustainable Development Erişim Tarihi: 20 Mart 2024.
- United Nations High Commissioner For Refugees, 2022. Global Trends Forced Displacement in 2022. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.unhcr.org/sites/default/files/2023-06/global-trends-report-2022.pdf>
- World Migration Report (WMR) 2020. International Organization for Migration <https://www.iom.int/wmr/> Erişim Tarihi: 10 Mart 2024.
- Zhu, Y. 2017. "Authenticity and Heritage Conservation in China: Translation, Interpretation, Practices." In *Authenticity in Architectural Heritage Conservation*, 187-200. Cham: Springer.

### Revitalising Collective Memory: The Relationship between Forced Mass Migrations Developing due to War and Conflict and Cultural Heritage

*New generation wars and conflicts, which emerged in the post-Cold War period due to changing parameters, started to increase as low-intensity wars in the 2000s and gained different qualities. In general terms, wars and conflicts cause great damage to cultural heritage. Migration caused by war and conflict creates new risks and sources of deterioration such as the impact of conflict and migration on tangible and intangible cultural heritage and the loss of memory in cultural accumulation due to migration. However, when we look at the phenomenon of migration from the perspective of cultural heritage, it is not only people who migrate, but also the "collective memory" that is formed and developed based on their cultural heritage.*

*This increase in displacement due to war and conflicts leads experts to produce suggestions on the risks to cultural heritage both in abandoned places and at destinations, and to think/analyse human, space and cultural heritage together. In this case, how should existing and potential risks be identified and what should be our preparations against these risks and threats? The aim of this study is to emphasise the importance of risk identification, analysis and risk management plan for the protection of cultural heritage in migration due to war and conflicts.*